

NOTE LA UN JURNAL DESPRE CARE S-A VORBIT PREA PUȚIN

Autor: Victoria Maria Deliu | 17 ianuarie 2024

Portretul lui M de Matei Călinescu, Humanitas, 2016, 256 de pagini.

E cu adevărat dificil să îmi găsesc tonul potrivit pentru a scrie despre această carte. Nu știu dacă voi reuși, până la sfârșitul textului, să nu cad în patetism sau, prin insistență, în banalitate. Iar asta nu doar din pricina subiectului, ci și ținând cont de atitudinea autorului, atitudinea lui Matei Călinescu, arătată genuin cu fiecare rând. Această atitudine, după cum veți vedea imediat, obligă, cred eu, pe oricine care se încumetă să reflecteze, în scris, la acest jurnal, să o facă păstrându-și măsura.

Căci acesta este jurnalul unui tată care încearcă să găsească un sens suferinței sale. Matei Călinescu și-a pierdut fiul, pe Matthew, din cauza epilepsiei, după ce simțise că nu-l avusese, de fapt, nicicând suficient de aproape din cauza altei boli care împovărase întreaga viață a băiatului, autismul. Deși e prizonierul uneia dintre cele mai mari tragedii pe care le poate trăi un om – aceea de a fi martor la boala și moartea propriului copil –, strădania autorului de a-și desluși durerea este de-o decență fără cusur. Aceasta n-are nimic nici din răceala stoicismului, nici din vreo înnăscută sterilitate emoțională. Nu este nici defensivă închidere în sine, nici depresie, nici echilibru static. E, în schimb, o rară delicatețe sufletească. Și ce impresionează cel mai mult la ea este că există în chipul cel mai natural, nu ca vreo sforțare căutată.

Jurnalul este alcătuit în cele patruzeci de zile de doliu care au urmat pierderii fiului. Sunt puse laolaltă atât fragmente din jurnalele mai vechi pe care Matei Călinescu le-a ținut despre băiatul său, de la nașterea lui, cât și câteva gânduri notate în perioada de doliu. Cartea se încheie cu o ultimă reflecție a tatălui, adăugată la împlinirea unui an de la moartea lui Matthew.

Șirul evenimentelor sumbre începe cu diagnosticarea lui Matthew cu autism pe când avea opt ani, continuă cu primirea unui nou diagnostic, de data asta de epilepsie, la vârsta de paisprezece ani și atinge o culme odată cu sfârșitul său prematur, la douăzeci

și șase de ani încă neîmpliniți, în urma unei foarte puternice și violente crize de epilepsie. Pentru ceea ce este acest jurnal, înregistrarea precisă a datelor, „timpul obiectiv”, nu are decât o importanță secundară. Timpul subiectiv este cel relevant. Și în acest timp subiectiv al diaristului, suferința țâșnește ca de nicăieri, se strânge încet-încet și se precipită. În acest timp subiectiv se-ntrețes toate, gânduri și dorințe, observații și așteptări, amintiri și proiecții, speranțe și spaime, în așa fel încât cineva s-ar putea întreba pe bună dreptate: de ce merită citit acest jurnal, care-i atât de specific și, totuși, atât de asemănător cu alte jurnale?

Întâi de toate, pentru a remarca modul de a fi al lui Matei Călinescu, pe care l-am descris mai devreme. Un fel anume de a se purta al unui om confruntat cu o incomensurabilă suferință. Ca orice mare năpastă sufletească, și aceasta își poartă semnele. Unul dintre ele care revine tot mereu, poate primul în ordinea importanței și a intensității, este fundamentala dorință a scriitorului de a înțelege ceea ce i se întâmplă. Întrebarea obsedantă a lui Matei Călinescu nu este alta decât întrebarea lui Iov: „De ce?”. Cu vocea lui:

„De ce a avut ea [maladia autistă] loc în cazul lui M, care pe deasupra are un caracter mult mai bun decât al meu, de o candoare aproape serafică în momentele lui calme, incapabil nu numai să facă răul, dar chiar și să gândească răul, incapabil să mintă?”

Ceea ce reprezintă, în mod esențial, nevoia autorului de a pricepe rostul suferinței care-l copleșește se îmbină, în cazul său, atât cu speranța că îl va putea ajuta cumva pe Matthew, după ce va fi descifrat mai mult din condiția lui, cât și cu ceea ce el însuși numește „interesul pur intelectual”, adică acela de a dezlega misterul autismului, parcurgând, pentru asta, tot mai stufoasa literatură de specialitate, participând la conferințe, însușindu-și pe-atunci cele mai recente teorii din psihologie etc. Toate aceste straturi ale dorinței de a înțelege – cel metafizic sau existențial, cel intelectual și cel practic – i se dau purtătorului ei deodată și i se arată printr-o puzderie de emoții și stări afective: de la deznădejde și teamă, la frustrare și iritare, și până la confuzie și neputință.

O altă urmă pe care o imprimă, în firea suferindului, orice mare necaz, și pe care o duce cu sine, intermitent, și Matei Călinescu este asumarea, oricât de nejustificată, a vinii pentru relele care au loc. O parte deloc neglijabilă a durerii este incomprehensibilitatea sa. Astfel, parcă-i de preferat să așezi originea suferinței în tine însuși, chiar în lipsa oricăror temeieri, la limită autocondamnându-te sau dorindu-ți propria nimicire, decât să orbecăi într-o lume căreia pare să-i scape permanent sursa nenorocirii. Asta fiindcă resimțirea vinovăției, acceptată pe drept sau strecurată înșelător în buzunarul sufletului, e o cale de a asimila durerea prin reordonarea experienței. Vinovatul, adevărat sau

închипuit, iese pur și simplu din starea de paralizie în care-l blocase haosul suferinței și redobândește, fie și iluzoriu, controlul asupra propriei vieți prin posibilitățile care i se deschid: acum poate iniția atât diverse acte reparatorii – care să-l reproprie de semenii, în general, și de cel căruia i-a greșit, în mod special –, cât și să-și ispășească pedeapsa (auto)impusă.

Matei Călinescu își asumă irațional vina pentru durerea pricinuită de boala fiului său – o dată, creditând o perspectivă psihanalitică aparținând lui Bruno Bettelheim, ulterior respinsă de lumea medicală, care explica autismul atribuindu-i drept cauză o traumă infantilă – un soi de spaimă primordială experimentată de copilul mic –, părinții fiind, în varii moduri, declanșatorii acelei traume. Totuși, la scurt timp ajunge să dezaprobe chiar el teoria, înțelegând că îi dăduse crezare doar dintr-o nevoie psihologică, și în niciun caz convins de puterea ei explicativă.

Altă dată, luarea neîntemeiată a vinii pe umerii săi are loc după ce citește eseul lui Hans Asperger despre autism, fiind împins de definiția pe care acesta o dă maladiei, ca „variantă extremă a inteligenței masculine”. Matei Călinescu speculează atunci că, dacă n-ar fi existat necunoscutul accident genetic sau de mediu care a dus la boala fiului său, acesta din urmă i-ar fi fost, poate, superior din punct de vedere intelectual. Și continuă întrebându-se dacă nu cumva el, cu trăsăturile sale de personalitate, este responsabil pentru tulburarea lui Matthew, care, văzută din acest unghi, este doar actualizarea unor date aflate în stare potențială în însăși firea sa. Însă și în acest punct își dă seama că pășește pe o pistă cel puțin incompletă, fiind incapabil să ajungă nu atât la o explicație exhaustivă a afecțiunii (deși și aceasta este o provocare în toată regula), cât mai cu seamă la o justificare metafizică a existenței suferinței și a apariției ei în viața sa și a fiului său – justificare de care are totuși o adâncă nevoie.

Dincolo de aceste imbolduri care însoțesc orice nechemată, mare durere – imboldul de-a o tâlcui măcar puțin și cel de-a o ordona cumva – și căroră le dă curs și Matei Călinescu, spuneam că cel dintâi motiv pentru care recomand lectura jurnalului este, mai degrabă, șansa de a observa modul lui *specific* de a întrupa aceste reacții universale umane în fața durerii și pe care l-am descris sumar în primele paragrafe ale textului. Și atunci când caută neobosit să înțeleagă de ce se petrece ceea ce se petrece, și atunci când se ia, chiar și fără temeieri, pe sine drept vinovat, diaristul rămâne cuviincios. Te lasă pe tine, cititor, să-i vezi zguduitorul tumult interior, deopotrivă fără să și-l urle și fără să-l mascheze sub o subtilitate lucrată. Cred că e un exemplu remarcabil de fire lipsită de stridențe și vulgarități, care reușește să redea magnitudinea și intensitatea tuturor experiențelor, păstrându-și așezarea. Și, în acest sens, este, fără îndoială, un reper – chiar dacă unul care poate părea scandalos într-o lume care clocotește emoțional și stropește peste tot cu văicăreli.

În mod cert, unul dintre cele mai statornice resorturi ale acestei atitudini este chiar

actul de a scrie - și, în mod particular, actul de a scrie jurnalul acesta. Și, sigur, atitudinea de bună-cuviință sau decență fără cusur, așa cum am numit-o, hrănește, la rândul ei, actul și stilul său de scriere. Pentru toate câte decurg de aici, aș recomanda, o dată în plus, citirea volumului.

Cumva, rămâi cu impresia că omul Matei Călinescu se confundă cu actul său de a scrie. Cu alte cuvinte, că el nu ar fi putut exista dacă nu ar fi scris. Poate pare exagerată senzația de care vorbesc, însă nu cred că este amăgitoare, fiindcă iată ce notează el însuși la un moment dat:

„Ani de-a rândul când aveam ceva de scris, mă trezeam la cinci dimineța, îmi făceam ceai tare (...) și mă apucam de scris într-o stare de indicibilă euforie, care n-avea nimic de-a face cu ceea ce scriam, dar pe care scrisul, faptul simplu-mecanic al scrisului (...) nu numai că n-o contrazicea, dar parcă o prelungea, prin ceasurile proaspete ale începutului zilei, până către amiază. Conținutul a ceea ce scriam n-avea importanță, faptul în sine de a scrie, de a pune fraze pe hârtie, de a mă afla, metaforic vorbind, în «centrul» purei creativități a limbajului, avea o covârșitoare importanță subiectivă pentru mine.”

Cred că regăsim aici mai mult decât sensibilitatea unui literat, pe care faptul însuși de a scrie îl bucură mai mult decât conținutul a ceea ce imprimă pe foaie: e cât se poate de clar că, pentru el, a scrie este o nevoie vitală. Ce aș vrea să subliniez aici, sub forma celui de-al doilea motiv pentru care aș zice că jurnalul merită citit: acesta lasă să se întrevadă, atât prin idei, cât și prin stil, că scrisul poate fi profund constitutiv pentru un om, în toate sensurile cu putință.

Acest gând nu ar trebui privit ca un îndemn universal de a scrie, așa cum nici nu ar trebui desconsiderat pentru că nu este nemaiauzit. Fiindcă deși gândul nu e spectaculos, luat de sine stătător, Matei Călinescu reușește să-i dea viață într-un mod admirabil. Acest mod admirabil nu te motivează neapărat și pe tine să scrii, poate chiar un jurnal (deși face din plin și asta, trebuie să recunosc!), ci te încurajează mai ales să vrei să-ți ascuți atenția, să devii mai pătrunzător și mai conștient de ceilalți și de sine și, în egală măsură, să înregistrezi, pe un oarecare suport exterior, care să iasă puțin în afara memoriei inevitabil volatile, tot ceea ce contează în propria viață.

Pentru Matei Călinescu, dorința de-a-și consemna observațiile a izvorât din iubirea pentru fiul lui, Matthew, și nu din vreo căutare juvenilă a propriei identități sau din vreo pornire narcisistă de a se concentra asupra lui însuși. Cred că exemplul său are atâta forță și pentru că se bazează pe această motivație, care nu mai are nevoie de adăugiri și explicații. Tot scriind și scriind, schițând și reschițând portretul copilului lui, în final,

diaristul e străbătut de o plăpândă rază de lumină: și-l va aminti pe M așa cum era când zâmbea, iar din gheara tragediei care i s-a întâmplat va smulge imaginea lui M ca dar, un dar pe care-l va prețui la nesfârșit.

Motivele pentru care am recomandat jurnalul trasează, după părerea mea, liniile sale dominante. *Portretul lui M* este, indirect, și portretul lui Matei Călinescu, un om la care respirația se împletea cu scrisul și al cărui caracter, trădat de o realitate cumplită, care nu s-a lăsat nicicum înăbușită, a rămas de-o decență fără cusur.

Imagine: Albrecht Dürer - „Hands of An Apostle” (1508); Sursa: WikiArt